

มังคลัตถทีปนี : แนวทางการดำรงอยู่แห่งชีวิตที่ยั่งยืน

The Mangalatthadipani : the Directive of Living on Sustainable Life

รศ.ดร. สมิตธิพล เนตรนิมิตร
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย



บทคัดย่อ

หนังสือมังคลัตถทีปนี เป็นหนังสือโดดเด่นเล่มหนึ่งในพระพุทธศาสนา ที่แสดงหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวัน พระสิริมังคลาจารย์นักปราชญ์แห่งล้านนาไทย แต่งหนังสือนี้เมื่อ พ. ศ. ๒๐๖๐ เพื่อขยายความ อรรถกถามงคลสูตร สุตตนิบาต ขุททกนิกาย หนังสือนี้ผู้รู้รับรองว่าเป็นหนังสือในชั้นปกรณ์พิเศษ ผู้แต่ง อ่างพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และคำของเกจิอาจารย์ จากเดิมที่มีเนื้อหา ๒๐ หน้า เพิ่มเป็น ๘๕๐ หน้า

มังคลัตถทีปนี(มงคลสูตร) ชี้ให้เห็นว่าทางดำเนินชีวิตที่มีความสมบูรณ์ ยั่งยืน และเป็นมาตรฐาน เรียกว่า “มงคล” มงคลข้อแรก คือ ไม่คบคนพาล และมงคลข้อสุดท้าย คือ จิตเกษม พระสุตรนี้ยืนยันว่า ชีวิตที่ยั่งยืนและชีวิตที่มีมาตรฐาน จะต้องมั่งคั่งโลกียธรรมทั้งโลกุตระธรรมควบคู่กัน

ปัจจุบัน มังคลัตถทีปนี ใช้เป็นคู่มือของนักเรียนบาลีชั้นประโยค ๔-๕ และชั้นประโยค ๗

คำสำคัญ : มังคลัตถทีปนี, แนวทาง, การดำรงอยู่, ชีวิตที่ยั่งยืน

Abstract

The Mangalatthadipani is a distinguished text of Buddhism that expresses the directive relating to daily life. In 2060 B.E., this text was written in Pali by Ven. Phra Sirimangalathera in the Thai Lanna period, for explicating the commentary of the Mangala Sutta, Khuddakanikaya. This book is guaranteed by Buddhist scholars that it is a special scripture because the author quotes the Tipitaka, commentaries, sub-commentaries and words of another Buddhist learned monks who were well-versed in the Doctrine. Originally it has 20 pages, but late improves to 850 pages.

In this book, it points that mode of sustainable living of a human being which has completeness and standard, is called “mangala”. The first of all is not to associate with fools or the wicked and the last is to have the mind which is secure.

The Mangalatthadipani insists that a standard and completeness of sustainable living has to live a life with the good moral in both of mundane and supramundane states of consciousness. So, The Mangalatthadipani is used as the classical textbook of the Pali grammarians in Thailand in the 4-5th and the 7th classes.

Keywords : The Mangalatthadipani, Directive, Living, Sustainable Life.

บทนำ

“หนังสือเล่มเดียวกัน ถ้าอ่านต่างเวลาด้วยท่าที่ต่างกัน ย่อมเห็นหรือได้รับประโยชน์ต่างกัน” ที่เอ่ยประโยคนี้เพื่อต้องการทบทวนหนังสือมังคลัตถทีปนีในบรรดาหนังสือคู่มือสำหรับเรียนบาลีของพระสงฆ์ไทย มังคลัตถทีปนีเป็นหนังสือคู่มือของนักเรียนชั้นประโยค ๔-๕ (วิชาแปลมคธเป็นไทย) และชั้นประโยค ๗ (วิชาแปลไทยเป็นมคธ) ผู้แต่งเป็นนักปราชญ์ชาวล้านนาไทยได้แก่ พระสิริมังคลาจารย์ แต่งไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๐ ได้นำมาใช้เป็นคู่มือศึกษาบาลีตั้งแต่ยังใช้เทียนจุดเพื่อกำหนดเวลาสอบ(สอบปากเปล่า) ตั้งแต่ยังไม่มีการสอบข้อเขียน สันนิษฐานว่าใช้มาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๒ กรุงรัตนโกสินทร์

มังคลัตถทีปนีเป็นหนังสือที่บรรดาผู้รู้รับรองว่าอยู่ในชั้นหนังสือที่แต่งดีเยี่ยมเรื่องหนึ่ง เป็นหนังสือชั้นปรกรณ์พิเศษ อ้างอิงพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อнуฎีกา และคำของเกจิอาจารย์ ผู้แตงนำสาระจากอรรถกถามงคลสูตร ในสุดตนิบาต ขุททกนิกาย จากเดิมมี ๒๐ หน้า แต่งขยายพิสดารเป็นคัมภีร์(โบราณ) ๒๖ ผูก ปัจจุบันพิมพ์แยก ๒ เล่ม เนื้อหนังสือ ๑๑๒ ยก รวม ๘๕๐ หน้า ปัจจุบัน มังคลัตถทีปนีเป็นหนังสือประกอบการเรียนบาลีของชั้นประโยค ๔-๕ และประโยค ๗

บทความนี้ต้องการทบทวนเนื้อหาในหนังสือมังคลัตถทีปนี ที่สำคัญได้แก่ มงคลข้อ ๓๔ คือ การทำนิพพานให้แจ้ง

๑. เหตุเกิดมงคลสูตร : มนุษย์มุ่งไฝ่หาสิ่งที่ดี

มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีความคิด มีปัญญา ชอบไฝ่หาความรู้ในสิ่งต่างๆ รวมทั้งความรู้ในเรื่องชีวิตมนุษย์ เมื่อรู้แล้วก็ดำเนินชีวิตอย่างมีจุดหมาย ทำให้มีหลักในการดำเนินชีวิต หลักชีวิตมักปะปนอยู่ในคำสอนทางศาสนา เพราะศาสนามีอิทธิพลกับมนุษย์ ทั้งให้คำตอบเรื่องชีวิตอย่างมีเป้าหมาย

ยุคที่มนุษย์มีความเจริญด้านสติปัญญา พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหนึ่งที่ชี้ความเป็นมาของชีวิตได้อย่างละเอียด เช่น สอนว่าชีวิตแยกเป็นนามกับรูป ชีวิตมีองค์ประกอบคือธาตุทั้ง ๔ เพื่อชี้ให้เห็นว่าสิ่งที่เรียกว่ามนุษย์นั้น เป็นเครื่องยนต์กลไกที่เคลื่อนไหวตามธรรมชาติ เป็นสรีรยนต์ มีส่วนประกอบ คือนาม+รูป แยกส่วนประกอบออกแล้วจะไม่มีอะไร เมื่อมองชีวิตเป็นสรีรยนต์ได้วิธีขับเคลื่อนสรีรยนต์ด้วยหลักการที่จะนำไปสู่ความสมบูรณ์ นั่นคือหลักการในมงคลสูตร ซึ่งเป็นที่มาแห่งหนังสือมั่งคั่งถกที่ปณี

มั่งคั่งถกที่ปณี (มั่งคละ+อรรถะ+ที่ปณี) แปลว่า แสดงเนื้อความของมงคลสูตร บอกให้ทราบถึงสิ่งที่จะยังชีวิตคือสรีรยนต์นี้ให้ถึงความสมบูรณ์หรือถึงความยั่งยืน ตามแนวพระพุทธศาสนา

มงคลสูตรเกิดขึ้นเมื่อมนุษย์ยังไม่ทราบว่าอะไรแน่ที่เป็นมงคลชีวิต

โดยปกติ ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นแล้วมักเกิดขึ้นซ้ำ บางอย่างเกิดขึ้นชั่วครั้งคราว บางอย่างเกิดขึ้นซ้ำซากจำเจ ฉากเก่าๆ เรื่องเล่าเดิมๆ จึงมักเกิดขึ้นให้ได้พบเห็นอยู่เสมอ ด้วยเหตุที่มนุษย์ยังวนเวียนในวังวนความปรารถนาของตนเอง ปรารถนาให้สิ่งทั้งปวงเป็นไปตามที่ตนต้องการ ซึ่งไม่พ้นอยากจะให้ตนเองมีความสุข มีความสมบูรณ์ อยู่รอดปลอดภัย ขอให้ได้พบเห็นแต่สิ่งดีงาม ในยุคที่ไม่มีความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ มนุษย์อยู่กับความเชื่อและความหวาดกลัว กลัวสิ่งที่พบเห็นซึ่งไม่รู้ที่มาที่ไปว่ามันคืออะไร มันมาจากที่ไหน เพื่อป้องกันความหวาดกลัวจึงคิดหาวิธีสร้างความสัมพันธ์กับสิ่งที่ไม่รู้ที่มาที่ไปนั้น จากจุดนี้มนุษย์จึงสร้างปรากฏการณ์ให้เป็นผู้สร้างคือเทพเจ้า แล้วเช่นสรองวิงวอน แม้ถึงในปัจจุบันที่กล่าวกันว่ามนุษย์พัฒนาวัตถุไปได้มากมายแล้ว แต่พบว่าทางด้านจิตใจมนุษย์ไม่ได้แตกต่างจากยุคอดีต ความหวาดกลัวในบรรพกาลเป็นเช่นใดปัจจุบันยังเป็นเช่นนั้น หรือบางทีอาจมากกว่าเดิมด้วยซ้ำ ความเชื่อรวมทั้งค่านิยมที่สะท้อนจากลัทธิพิธีกรรมทั้งหลาย บอกให้ทราบว่า มนุษย์ชื่นชมสิ่งที่สนองความต้องการของตน หากสิ่งใดไม่สนองความต้องการมันก็ไม่มีความหมายหรือมีประโยชน์น้อย แต่ว่าจะมีสิ่งใดเล่าที่สนองความต้องการของอัตตาซึ่งโดยปกติมีแต่ความว่างเปล่า

จึงเห็นได้ว่าอิทธิพลความกลัวและความเชื่อ ยังฝังอยู่ในความนึกคิดและทรงพลัง แต่มนุษย์ได้ปรับเปลี่ยนอารมณ์ความหวาดกลัวให้เข้ากับสถานการณ์ โดยเรียกสิ่งที่น่าสนใจว่าคลัง ว่าศักดิ์สิทธิ์ เพื่อความสบายใจ และเพื่อความปลอดภัยแห่งชีวิตของตน

ความนึกคิดต่างๆ ที่สะท้อนถึงความหวาดกลัว เช่น การทำนายทายทัก การพยากรณ์ การดูฤกษ์ ดูลักษณะคนสัตว์ ดูวัตถุสิ่งของ ดูลักษณะอาวุธ หลายอย่างหลายวิธีปรากฏใน **จุฬนิตเทศ**^๑ การดูฤกษ์ ดูลักษณะพื้นที่ ลักษณะสิ่งของเครื่องใช้ การทำเสน่ห์ การทำนายฝัน การทำให้เกิดอาถรรพ์ การทำนายเสียงคน เสียงสัตว์ การพยากรณ์จันทรคราส สุริยคราส การพยากรณ์อุกกาบาต ดาวตก แผ่นดินไหว

^๑ พ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๔๔/๒๕๒.

การพยากรณ์เสียงฟ้าร้อง การตั้งศาลพระภูมิ ทั้งความเชื่ออื่นๆ ใน **จูฬศีล มัชฌิมศีล มหาศีล** เรื่องเหล่านี้ยังมีให้เห็นจนทุกวันนี้ ในอดีตนั้น เมื่อยังไม่รู้ความผันแปร ไม่รู้ที่มาของปรากฏการณ์ธรรมชาติ มนุษย์จึงคาดเดากันไป และถึงปัจจุบันนี้การคาดเดายังเป็นศาสตร์ยอดนิยมที่หลายคนยังให้ความสำคัญ

อย่างไรก็ตาม หากเรารู้จักคิด ย่อมรู้ว่าชีวิตเป็นสิ่งที่หาความสมบูรณ์ได้ยาก กล่าวตามธรรมชาติของชีวิต ที่ต้องแก่ชราคร่ำคร่า ถูกโรคร้ายเบียดเบียน ย่อมหิวกระหาย และเมื่อถึงจุดสุดท้ายชีวิตย่อมแยกสลาย พอธาตุทั้ง ๔ หรือชั้น ๕ แยกออกจากกัน สิ่งที่เรา เรียกว่า เรา ย่อมไม่มีอยู่อีกต่อไป ด้วยเหตุที่รู้ว่าจุดจบย่อมเป็นเช่นนั้น มนุษย์จึงใฝ่หาสิ่งสมบูรณ์ หาความยั่งยืน ซึ่งว่าไปแล้วมันตรงข้ามกับธรรมชาติของชีวิต เรื่องนี้ จึงเป็นที่มาแห่งการมุ่งหาความยั่งยืน ที่เชื่อว่าหากใครมีสิ่งนั้นจะทำให้ชีวิตสมบูรณ์ได้

การขวนขวายหาของศักดิ์สิทธิ์จะทำให้ชีวิตพบความสมบูรณ์ ด้วยเชื่อว่าหากใครครอบครองสิ่งนั้นชีวิตจะมีโชคลาภ เป็นเหตุให้รุ่งเรืองก้าวหน้า จึงใฝ่หาสิ่งต่างๆ ซึ่งส่วนมากเป็นวัตถุภายนอก และสิ่งที่เชื่อกันว่าศักดิ์สิทธิ์ มีทั้งที่อยู่ภายนอกและที่อยู่ภายในมนุษย์ ในพระพุทธศาสนาเชื่อว่าในชีวิตมนุษย์ที่มีเวลาอย่างจำกัด สิ่งสมบูรณ์แห่งชีวิตไม่ใช่วัตถุในภายนอก แต่อยู่ภายในมนุษย์ เกิดขึ้นเพราะลงมือกระทำ ในบทความนี้เรียกสิ่งนั้นว่า “มงคลชีวิต” ซึ่งมีเป้าหมาย ๒ ระดับ ได้แก่ ระดับโลกียะและระดับโลกุตระ

โลกียะ คือ สิ่งอันเป็นวิสัยของโลก สภาวะเนื่องในโลก ข้อปฏิบัติในสังคัมมนุษย์ทั่วๆ ไป

โลกุตระ คือ สิ่งอันมิใช่วิสัยของโลก สภาวะพ้นโลก ข้อปฏิบัติที่อยู่เหนือโลกแต่ไม่ติดโลก

ชาวพุทธมีหลักปฏิบัติที่มุ่งไปสู่เป้าหมาย ๒ ระดับ อยู่พร้อมกันในมงคลสูตร(มังคลัตถทีปนี)

๒. มงคลในสุดตันตปิฎก

เหตุเกิดมงคลสูตร คนในสมัยนั้นอ้างสิ่งที่ตนเชื่อว่าเป็นมงคลชีวิต มีทั้งสิ่งที่ได้เห็น ได้ยิน และได้รับรู้ มีผู้นำเรื่องนี้ไปถามพระพุทธเจ้า พระองค์จึงตรัสมงคล ๓๘ ประการ

มงคลสูตรมาในขุททกปาฐะ^๒ กับ ในสุดตันตปิฎก^๓ นอกจากนี้มี มังคลชาดก^๔ และ มหามังคลชาดก^๕ ส่วนใน **มหานิทเทส**^๖ เมื่อท่านกล่าวความเชื่อที่ว่าตามๆ กัน เป็นความถ้อยมั่นในข้อวัตรหรือศีลพรต เป็น สิลัพพตปรัมมาส (ไม่เกี่ยวกับมงคลชีวิต) เป็นความยึดถือข้อวัตรปฏิบัติที่ว่าตามๆ กัน เหตุเกิดแห่ง สิลัพพตปรัมมาส เหมือนเหตุเกิดมงคลสูตร

^๒ ขุ.ขุ.(ไทย) ๒๕/๑/๖.

^๓ ขุ.สุ.๒๕/๒๖๑/๕๖๑.

^๔ ขุ.ชา.(ไทย) ๒๗/ ๘๗/๓๖.

^๕ ขุ.ชา.(ไทย) ๒๗/๔๕๓/๓๔๘.

^๖ ขุ.ม.(ไทย) ๒๙/๒๕/๑๐๕.

แล้วว่า สมัยโบราณมนุษย์เชื่อถือสิ่งภายนอกตัวว่าทำชีวิตให้ถึงความสมบูรณ์ (เรียกว่า มงคล) เชื่อว่าสิ่งภายนอกจะทำชีวิตให้ถึงความไม่สมบูรณ์ (เรียกว่า อัปมงคล, อวมงคล) ผู้เชื่อถือมี ๓ พวกใหญ่ พวกหนึ่ง (ทิฐุมงคลิกะ) เชื่อว่า สิ่งที่มองเห็นเป็นมงคล ถือว่าสิ่งที่มองได้ เช่น นกแอ่นลม ผลมะตูมอ่อน หงิมี่ครรภร์ เด็กเล็กขี่คอคนเดินไป ปลาตะเพียนแดง ม้าอาชาไนย รถเทียมม้าอาชาไนย โคผู้ โคแดง สิ่งเหล่านี้ถือกันว่าเป็นมงคลแห่งชีวิต แต่ถ้าเห็นลอมฟาง หม้อเปรี๊ยะ หม้อเปล่า นักพ่อน สมณะเปลือย ลายานเทียมลา ยานเทียมสัตว์ตัวเดียว คนตาบอด คนง่อย คนแคะ คนเปลี้ย คนแก่ คนเจ็บ คนตาย อย่างนี้ถือกันว่าเป็นอัปมงคล พวกหนึ่ง (สุตมงคลิกะ) เชื่อว่า เสียงที่ได้ยินเป็นมงคล หากได้ยินว่า เจริญแล้ว กำลังเจริญ เต็ม ขาว ไม่เศร้าโศก ใจดี ฤกษ์ดี มงคลดี มีสิริ เจริญศรี อย่างนี้ถือว่าเป็นมงคลชีวิต แต่หากได้ยินว่า ตาบอด ง่อย แคะ เปลี้ย แก่ เจ็บปวด ตาย ถูกตัด โดนทุบ ถูกไฟไหม้ ของหาย ไม่มี อย่างนี้ถือเป็นอัปมงคล พวกหนึ่ง (มุตมงคลิกะ) เชื่อว่า อารมณ์ที่รับรู้เป็นมงคล ตื่นเช้าขึ้นมา ได้จับต้องแผ่นดิน จับต้องพืชสีเขียว จับต้องมูลโค เต่า เกวียนบรรทุกลง ได้กินงาขาว ทาน้ำมันสีขาว เคี้ยวไม้สีฟันขาว อาบน้ำขมิ้นดินสอพอง นุ่งผ้าขาว โปกผ้าขาว อย่างนี้ถือว่าเป็นมงคลชีวิต

ใน ๓ พวกนี้ การอวยพรแก่กันมีโอกาสต่างๆ เช่น วันเกิด หรือ วันขึ้นปีใหม่ คงรับอธิพลจากพวก สุตมงคลิกะ

มัจฉลชาตก สรุปว่า :-

“ผู้ใดถอนทิฐิเรื่องมงคลคือ อุกกาบาต ความฝันและลักษณะได้
ผู้นั้นล่วงพ้นสิ่งอันเป็นมงคลและโทษทั้งปวง
ครอบงำกิเลสเป็นคู่ๆ และโยคะทั้ง ๒ ได้แล้วไม่กลับมาเกิดอีก”

มหามัจฉลชาตก^๗ กล่าวมงคล ๘ อย่าง :-

- | | |
|---------------------------------|---|
| ๑. แผ่เมตตาอยู่เนืองนิตย์ | ๒. อ่อนน้อมถ่อมตน |
| ๓. มีปัญญา มีความรู้ | ๔. ไม่โกหก คบเพื่อนดี ไม่ประทุษร้ายมิตร รู้จักแบ่งปัน |
| ๕. ได้ภรรยาดี มีสามัคคี ใฝ่ธรรม | ๖. มีราชาผู้ทรงธรรม |
| ๗. มีศรัทธา | ๘. คงแก่เรียน |

มงคลในมัจฉลชาตกและมหามัจฉลชาตก ไม่ครอบคลุมเหมือนในมงคลสูตร

^๗ พ.ชา.(ไทย) ๒๗/๔๕๓/๓๔๘.

๓. รูปแบบแห่งมัจฉัตถทีปนี

ผู้แต่งหนังสือมัจฉัตถทีปนี บรรยายเหตุเกิดมงคลสูตร กล่าวความหมายแห่งมงคล แต่งขยายความมงคลทั้ง ๓๘

อนึ่ง มงคลสูตรในพระไตรปิฎก ท่านแต่งเป็นภาษาของกวี เรียกว่า “ฉันท” หรือ “คาถา” รวม ๑๑ คาถา คาถาหนึ่ง ๓ มงคลก็มี ๔ มงคลก็มี ๕ มงคลก็มี เริ่มจากปณามคาถา นมัสการพระรัตนตรัย หรือ บทไหว้ครู ผู้แต่งนมัสการพระรัตนตรัย อธิบายคำเริ่มต้นมงคลสูตร อธิบายข้อความเบ็ดเตล็ด สถานที่ พระพุทธเจ้าตรัสมงคลสูตร รวมถึงสิ่งที่วรรณกรรมอินเดียจะขาดเสียมิได้ นั่นคือ เทวดา มนุษย์เถียงกันว่า อะไรเล่าเป็นมงคล แต่ตกลงกันไม่ได้ เรื่องกระจายไปยังเทวโลก เริ่มจากเทวดาประจำมนุษย์ เทวดาประจำภาคพื้น เทวดาในอากาศ เทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา จนถึงพรหมโลก เทวดาก็แก้ปัญหาไม่ได้ ผ่านไป ๑๒ ปี ความวุ่นวายครั้งนี้กลายเป็นมงคลโกลาหล เมื่อเทวดาให้คำตอบไม่ได้จึงกลับมาโลกมนุษย์ ให้พระพุทธเจ้าตัดสิน พระพุทธเจ้าทรงชี้ว่ามงคลชีวิตเกิดได้เพราะการปฏิบัติ

เมื่อท่านอธิบายที่มาแห่งมงคลสูตร เหตุเกิดพระสูตร ข้อความเบ็ดเตล็ด ท่านพรรณนาเนื้อความจากมงคลที่ ๑ ถึงมงคลที่ ๓๘ :

คาถาที่ ๑ มี ๓ มงคล ได้แก่

๑. ไม่คบคนพาล (ผู้ไม่คบคนพาล เพื่อป้องกันตัวให้ไม่เป็นคนพาล)
 ๒. คบบัณฑิต (คบบัณฑิตเพื่อปรับตัวให้เป็นคนดี เฉลียวฉลาดเยี่ยงบัณฑิต)
 ๓. บุษาบุคคลที่ควรบูชา(บุษาคณควรบูชา เพื่อยกย่องคนดี)
- (๓ นี้เป็นมงคลอันสูงสุด)

คาถาที่ ๒ มี ๓ มงคล ได้แก่

๔. อยู่ในประเทศอันสมควร (ผู้อยู่ในถิ่นที่เหมาะสมย่อมมีโอกาสก่อร่างสร้างตัวให้อุ่นหนาผาคั่ง)
 ๕. ทำบุญเตรียมไว้ก่อน (มีบุญมาก่อนย่อมกระตุ้นใจตนเองให้เร่งสั่งสมบุญไว้ก่อนตาย)
 ๖. ตั้งตนไว้ชอบ (ผู้ตั้งตัวถูกทางเป็นอันป้องกันตัวไม่ให้เดินผิดทาง)
- (๓ นี้เป็นมงคลอันสูงสุด)

คาถาที่ ๓ มี ๔ มงคล ได้แก่

๗. เป็นพหูสูตร (คนคงแก่เรียนเป็นคนได้สติบั้ง มีความรู้แตกฉานมาก)
 ๘. ฉลาดในหัตถกรรมและศิลปะ (ศึกษาศิลปะช่วยให้เป็นคนช่างทำช่างพูดช่างคิด)
 ๙. มีวินัย (มีระเบียบวินัยดี ส่งเสริมให้เป็นคนเรียบร้อย)
 ๑๐. กล่าววาจาสุภาพ (พูดวาจาสุภาพ ทำให้เป็นคนมีวาจาสิทธิ์)
- (๔ นี้เป็นมงคลอันสูงสุด)

คาถาที่ ๔ มี ๔ มงคล ได้แก่

๑๑. บำรุงมารดาบิดา (ผู้บำรุงพ่อแม่ที่เป็นเจ้าบุญนายคุณ เป็นอันได้ชำระค่าหนี้เก่า)
๑๒. สงเคราะห์บุตร (ผู้สงเคราะห์บุตรแสดงว่าให้กฐินี่ใหม่)
๑๓. สงเคราะห์ภรรยา (ผู้สงเคราะห์ภรรยาแสดงว่าให้กฐินี่ใหม่)
๑๔. การงานไม่คั่งค้าง (ผู้ทำการงานไม่คั่งค้าง ชื่อว่าเป็นคนสำเร็จถึงความสมบูรณ์ด้วยทรัพย์สิน)
(๔ นี้เป็นมงคลอันสูงสุด)

คาถาที่ ๕ มี ๔ มงคล ได้แก่

๑๕. รู้จักให้ (ผู้บำเพ็ญทานการให้ปัน ชื่อว่าถือเอาสาระของโภคทรัพย์)
๑๖. ประพฤติธรรม (ผู้ประพฤติธรรมชื่อว่าถือเอาสาระของชีวิต)
๑๗. สงเคราะห์ญาติ (ผู้สงเคราะห์หมู่ญาติ เป็นอันได้เกื้อกูลคนภายใน)
๑๘. กิจการอันปราศจากโทษ (ผู้ทำงานปราศจากโทษ ชื่อว่าได้เกื้อกูลแก่คนอื่น)
(๔ นี้เป็นมงคลอันสูงสุด)

คาถาที่ ๖ มี ๓ มงคล ได้แก่

๑๙. งดเว้นบาปอกุศล (ผู้งดเว้นจากบาป ชื่อว่าล้างตัวให้สะอาดจากความชั่วและไม่เบียดเบียนคนอื่น)
๒๐. สำรวมในการดื่มน้ำเมา (ผู้สำรวมการดื่มของมีนเมา ชื่อว่าไม่เบียดเบียนตัวเอง)
๒๑. ความไม่ประมาทในธรรม (ผู้ไม่ประมาทในธรรม ชื่อว่าได้บำเพ็ญกุศลให้เจริญ)
(๓ นี้เป็นมงคลอันสูงสุด)

คาถาที่ ๗ มี ๕ มงคล ได้แก่

๒๒. ความเคารพ (เคารพในท่านผู้ควรเคารพ ชื่อว่าได้บำเพ็ญวัตรสมบัติให้สมบูรณ์)
๒๓. ความอ่อนน้อมถ่อมตน (ผู้ถ่อมตัวต่อผู้เจริญโดยชาติ โดยวัยและโดยคุณ ชื่อว่าเป็นคนนุ่งเจียมท่อมเจียม)
๒๔. ความสันโดษ (ผู้สันโดษ ชื่อว่ารู้จักประมาณในของที่ควรหรือมิควร)
๒๕. ความกตัญญู (ผู้มีความกตัญญูต่อท่านที่มีพระคุณ ชื่อว่าตั้งอยู่ในสมบัติของผู้ดี)
๒๖. พังธรรมตามกาล (ผู้พังธรรมทำให้เกิดปัญญา กำจัดความหุดหู่แห่งจิต)
(๕ นี้เป็นมงคลอันสูงสุด)

คาถาที่ ๘ มี ๔ มงคล ได้แก่

๒๗. ความอดทน (ผู้มีขันตอดทน ชื่อว่าเป็นนักต่อสู้ ครอบงำอันตรายทั้งปวงได้)
๒๘. ความเป็นผู้ว่างาย (คนว่างายชื่อว่าทำตนให้มีที่พึ่ง)

๒๙. การเห็นสมณะ (ผู้พบเห็นสมณะผู้สงบ ย่อมเป็นอันได้เห็นแบบอย่างที่ดี)

๓๐. สนทนาธรรมตามกาล (ผู้ตั้งใจสนทนาธรรม ย่อมบรรเทาความสงสัยเสียได้)

(๔ นี้เป็นมงคลอันสูงสุด)

คาถาที่ ๙ มี ๔ มงคล ได้แก่

๓๑. ตบะ (ผู้บำเพ็ญตบะเพื่อข่ม หรือสำรวมอินทรีย์สังวร)

๓๒. ประพฤติพรหมจรรย์ (ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ชื่อว่าเจริญสมณธรรม)

๓๓. เห็นแจ้งอริยสัจ (ผู้เห็นอริยสัจ ชื่อว่าได้เห็นของจริงของแท้)

๓๔. ทำพระนิพพานให้แจ้ง (ผู้ทำให้แจ้งนิพพาน ชื่อว่าได้บรรลุอรหัตผล)

(๔ นี้เป็นมงคลอันสูงสุด)

คาถาที่ ๑๐ มี ๔ มงคล ได้แก่

๓๕. จิตไม่หวั่นไหว(เพราะโลกธรรม)

๓๖. จิตไม่โศก

๓๗. จิตสิ้นธุลี

๓๘. จิตเกษม

(๔ นี้เป็นมงคลอันสูงสุด)

คาถาที่ ๑๑ สรุปรว่า ผู้ประพฤติมงคลดังกล่าว ย่อมไม่พ่ายแพ้แก่ข้าศึกทั้งปวง ถึงสวัสดิ์ในทุกสถาน

มงคลแต่ละอย่าง ไม่ซับซ้อน เป็นเรื่องจริง อำนวยผลในชีวิตนี้ เป็นการปฏิบัติและพัฒนาคุณธรรม ซึ่งก่อให้เกิดผลในชีวิตนี้

กล่าวตามหมวดหมู่ที่ท่านแบ่งไว้ ๓ มงคล ๔ มงคล ๕ มงคล เห็นได้ว่า ใช่ว่าต้องปฏิบัติให้ครบ ๓๘ จึงเกิดมงคล ๓ อย่าง ๔ อย่าง หรือ ๕ ก็เป็นมงคลสูงสุดแล้ว แต่ถ้าปฏิบัติได้ครบย่อมถึงความสวัสดิ์ในที่ทุกสถาน

๔. การศึกษามงคลัตถที่ปณี

กาลเวลาแห่งมงคลสูตรจนถึงปัจจุบันผ่านมานับพันปี สิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นมงคล ถึงยุคนี้ยังคงเป็นมงคลอยู่ หรือว่าทุกวันนี้สิ่งที่เป็นมงคลเปลี่ยนไปแล้ว

ชาวพุทธฟังเรื่องมงคลมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องนี้ ณ กรุงสาวัตถี เรื่องที่จัดว่าเป็นมงคลแก่ชีวิต ต้องปฏิบัติในชีวิตนี้จึงเป็นมงคลแก่ชีวิต ไม่มีข้อใดในมงคลสูตรที่ระบุว่าต้องรอรับผลในชาติต่อไป รวมถึงการทำนิพพานให้แจ้งก็ต้องทำในชีวิตนี้ จึงจะเป็นมงคลแก่ชีวิต

อย่างไรก็ตาม ถ้ากล่าวโดยไม่คิดว่าสิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัส เป็นคำสอนสำหรับชาวพุทธเท่านั้น ไม่เกี่ยวข้องกับผู้ที่ไม่ใช่พุทธ จะเห็นว่ามงคลสูตรมีความหมายกว้างและครอบคลุม เหมาะกับชาวโลก โดยไม่เจาะจงว่าเป็นใครหรือว่าเป็นนักบวชศาสนาอะไร พระพุทธเจ้าตรัสว่าถ้าใครพูดเป็นธรรม ก็รับรองว่าผู้นั้นพูดดี “บางประเด็นที่พวกเขาว่าดี แม้เราก็มว่าดี บางประเด็นที่พวกเขาว่าไม่ดี แม้เราก็มว่าไม่ดี”^๘ ไม่มีข้อแม้หรือเงื่อนไขว่าต้องเป็นคำพูดของพระองค์เท่านั้นจึงใช้ได้ ของคนอื่นใช้ไม่ได้ ใครพูดคำประกอบด้วย อรรถด้วยธรรม ทรงรับรองว่าเป็นถ้อยคำของผู้รู้ทั้งนั้น

เมื่อพระพุทธองค์ทรงเปิดโอกาสอย่างนั้น ก็คงจะยิ่งเห็นว่ามงคลสูตรเป็นมาตรฐานสากล เหมาะแก่ มนุษย์ทุกคน ทุกลัทธิทุกความเชื่อ สมดังคำที่ว่า “แท้จริง ธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาค สาธารณะ แก่บริษัททั้งปวง” (สพพปริสสธารณา ทิ ภควโต ธมมเทศนา) ไม่ว่าผู้นั้นจะนับถือหรือไม่เคยรู้จัก พระรัตนตรัยเลยก็ตามที ผู้ที่ไม่ได้ประกาศตนว่าเป็นชาวพุทธ แม้เขาจะนับถือหรือทำพิธีกรรมตามความ เชื่อของเขา แต่ถ้าเขาปฏิบัติตามครรลองธรรม เช่น ไม่เบียดเบียนใคร ไม่ฉ้อโกง เมื่อเขาปฏิบัติได้จริงก็ย่อม ได้รับผลดีตามที่ปฏิบัติ พระพุทธเจ้าไม่ได้ผูกขาดว่ามงคลชีวิตมีอยู่ในธรรมวินัยนี้เท่านั้น ดังนั้น ใครที่ไม่ได้ ประกาศตนว่าเป็นพุทธ ถ้าหากมองในแง่นี้ก็ถือว่าเป็นพุทธศาสนิกชน ถ้าถามว่าที่เขาเป็นอย่างนั้น ปฏิบัติ อย่างนั้น มีอหิสาอย่างไรนั้น เขารู้จักเลือกคบคนหรือไม่ ทำงานคั่งค้างหรือไม่ เป็นผู้คงแก่เรียนหรือไม่ มีศิลปะวิทยาหรือไม่ จัดระเบียบชีวิตตนเองหรือไม่ พูดจาม่าฟุ้งหรือไม่ เป็นนักเลงสุราหรือไม่ ฯลฯ ไล่เรียง ไปคงจะพบว่าเขาปฏิบัติหน้าที่ของเขาตามปกติ ซึ่งบางที่เขาเองไม่รู้จักรู้จักพุทธศาสนาด้วยซ้ำ

เฉพาะมงคลหมวดที่ ๓ ได้แก่ *ความเป็นพหูสูต ความมีศิลปะ วินัยที่ศึกษาดีแล้ว และวาจาอันเป็น สุภาสิต ท่านกล่าวยืนยันว่า เป็นมงคลอันสูงสุดในโลก เป็นมงคลทุกยุคทุกสมัย เป็นมงคลมาตรฐานสากล*

เพราะฉะนั้น ผู้ที่ปฏิบัติมงคลย่อมได้รับประโยชน์จากการปฏิบัติของเขาเอง โดยไม่ต้องประกาศตน เป็นชาวพุทธ ใครเกิดสติ รู้จักคิด ย่อมได้ชื่อว่าเป็นชาวพุทธ เพราะชาวพุทธวัดกันที่ความเป็นคนมีสติ ที่กล่าวนี้ มุ่งทางด้านโลกียะ

เพราะว่ามงคลสูตร(มังคลัตถทีปนี) มีคำสอนทั้งระดับโลกียะ ทั้งระดับโลกุตระ

อย่างไรก็ตาม การศึกษาเรื่องมงคล ใ้จะยืนยันว่าเมื่อรู้เรื่องมงคลแล้ว มงคลย่อมจะเกิดขึ้นโดย ไม่ต้องลงมือปฏิบัติ ใครที่เรียนรู้อันจริงแต่ไม่ยอมปฏิบัติ คงสู้ผู้ปฏิบัติจริงแต่ไม่เรียนรู้ไม่ได้

อนึ่ง ไม่ว่าจะ เป็นคำสอนโลกียะหรือโลกุตระ สิ่งที่ควรทราบคือสถานะคนฟังกับคนที่สอน ควรจะ อยู่ในสถานะเดียวกัน หรืออยู่ในสิ่งแวดล้อมอย่างเดียวกัน ผู้สอนกับผู้ฟังถ้าอยู่ต่างสังคมมักสื่อกันไม่เข้าใจ

^๘ ที.สี.(ไทย) ๙/๓๘๔/๑๖๒.

ดั่งกรณีสามเณรจิรวัดกับชยเสนกุมาร สามเณรจิรวัดบวชไปอยู่ป่าได้ไม่นาน วันหนึ่งชยเสนกุมารโอรสของพระเจ้าพิมพิสารไปพบสามเณรในป่า ขอร้องให้สามเณรกล่าวธรรม สามเณรบายเบี่ยงต่างๆ นานา เมื่อทนแค้นไม่ได้จึงกล่าวธรรมให้ฟัง กุมารฟังไม่เข้าใจจึงคัดค้านไม่เห็นด้วย สามเณรนำเรื่องนั้นไปทูลพระพุทธเจ้า พระองค์ตรัสว่า ผู้สอน(คือสามเณร)กับผู้ฟัง(คือกุมาร)มีวิถีชีวิตแตกต่างกัน จึงไม่เข้าใจกัน กุมารมีชีวิตอยู่ท่ามกลางกามคุณ สามเณรอยู่ในป่ามุ่งพัฒนาจิตแสวงหาความหลุดพ้น ห่างไกลกามคุณ คนที่อยู่ท่ามกลางกามคุณย่อมไม่เข้าใจสิ่งที่จะฟังเรียนรู้ได้ด้วยวิถีชีวิตของผู้ห่างไกลกามคุณ ทรงเปรียบเทียบข้อแตกต่างของช้างม้าที่ได้รับการฝึกกับช้างม้าที่ไม่ได้ฝึก ย่อมพาไปสู่ที่หมายต่างกัน เปรียบว่า คนหนึ่งยืนอยู่บนเขา อีกคนยืนอยู่เชิงเขา จะให้สองคนมองเห็นภาพบนพื้นดินข้างล่างเหมือนกันได้อย่างไร^๙

มงคลสูตร หรือ มงคลัตถทีปนี เป็นเรื่องที่น่าสนใจได้ ไม่ซับซ้อน สอนตรงไปตรงมา ขณะเดียวกันมีสิ่งชวนให้คิดวิเคราะห์

คำอธิบายมงคลสูตรเกิดขึ้นยุคหลังพระไตรปิฎก จัดเป็นขุมทรัพย์ทางปัญญา คำอธิบายมงคลเป็นมติดันเกิดจากการค้นคว้าของบรรดาท่านผู้รู้ พระสิริมงคลาจารย์นำเอาพุทธภาษิต สาวกภาษิต เทวตภาษิต ราชภาษิต ฤๅษีภาษา พร้อมทั้งมติของโบราณจารย์ อ้างพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา โยชนา และปกรณ์อื่นๆ แก่ความ อธิบายขยายความ มีทั้งวินิจฉัยความ วิเคราะห์และไขความ เชื่อมโยงกับมติของตนเอง นำนิทานธรรมในชาดกมาประกอบคำอธิบาย บรรดาสัตว์ไม่ว่านก ช้าง ม้า ไก่ สามารถสื่อสารกับมนุษย์ได้ วิธีนี้จัดว่าเป็นอุบายการสอน เพราะถ้ามองเรื่องที่สอน ท่านต้องการสอนคนไม่ได้สอนสัตว์

บทความนี้ เสนอการศึกษามงคลัตถทีปนี ด้านโลกียะ และ โลกุตระ ดังนี้

๑. ด้านโลกียธรรม

คำสอนในมงคลสูตรมีทั้งระดับโลกียะและระดับโลกุตระ มนุษย์ควรดำเนินชีวิตทั้งในระดับโลกียะและระดับโลกุตระพร้อมกันไปในชีวิต (มงคลที่ ๓๔ : การทำนิพพานให้แจ้ง)

บทความนี้ จะกล่าวถึง ๓ มงคล คือ (มงคลที่ ๑ ที่ ๕ ที่ ๓๔)

มงคลที่ ๑ เป็นจุดเริ่มที่สำคัญและจำเป็น ซึ่งความสำคัญแห่งสิ่งแวดล้อมภายนอก นั่นคือ การคบหาคน จัดเป็นจุดเริ่มก่อนก้าวต่อไป ไม่ว่าจะก้าวไปทางซ้ายหรือไปทางขวา ก้าวแรกสำคัญ

มงคลที่ ๕ “ทำบุญเตรียมไว้ก่อน” ท่านอธิบายคำว่า “ก่อน” (บุพเพ) คำนี้มีระยะไกลเพียงใด กาลก่อนระยะไกลคือ ชาตีก่อน หรือว่า กาลก่อนระยะใกล้คือ ก่อนในชีวิตนี้ นิทานสาธกท่านเล่าประวัติของพระเจ้ามหากัปปิณะ เรื่องบุรุษผู้มีบุญ เรื่องสุกรได้แก้ว เรื่องพราหมณ์ขโมยสิริ เรื่องบุรุษขายพิน

^๙ ม.อ.(ไทย) ๑๔/๒๑๓/๒๕๖.

เรื่องพระเจ้าพุทธฐคามณีอภัย บอกว่าผู้ประสบความสำเร็จได้ เพราะทำบุญไว้ในอดีต(ชาติ) หากไม่สั่งสมบุญไว้ก่อน ชาตินี้ย่อมไม่มีมงคลชีวิต (มงคลนี้สัมพันธ์กับข้อ ๓๔)

มงคลที่ ๓๔ “ทำนิพพานให้แจ้ง” กล่าวถึงจุดหมายชีวิตมนุษย์ คือ ทำนิพพานให้แจ้ง “การทำนิพพานให้แจ้ง เป็นมงคลเพราะเป็นเหตุแห่งการอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน” ถ้ามองว่า เมื่อมาถึงจุดนี้ควรจบได้แล้ว ไม่ต้องมีมงคลข้ออื่นอีก ทำไฉนยังกล่าวอีก ๔ มงคล ว่าเป็นมงคลชีวิตสูงสุด และถ้าหากหวังให้เกิดมงคลต้องปฏิบัติได้ในชีวิตนี้ การทำนิพพานให้แจ้งเป็นมงคลที่ ๓๔ จึงชี้ว่าการทำนิพพานให้แจ้งจะต้องทำในชีวิตนี้ ถ้าไม่ทำในชีวิตนี้ก็ไม่ใช่มงคลชีวิต ต่อจากมงคลที่ ๓๔ ยังมีอีก ๔ มงคล คือ จิตไม่หวั่นไหว จิตไม่โศก จิตสิ้นธุลี และจิตเกษม ทั้ง ๔ มงคลก็เป็นผลที่ได้รับจากมงคลที่ ๓๔ นั่นเอง

เรื่องนี้ ถ้าวิวินิจฉัยเอาเองคงถูกมองว่าเป็นมิจฉาทิฎฐิ ดังนั้น พึงศึกษาหลักฐานความเป็นไปในพระชนม์ชีพในพระสูตร :

คณกโมคคัลลานสูตร^{๑๐} พราหมณ์คนหนึ่งเข้าไปเฝ้าสนทนากับพระพุทธเจ้า ที่ปุพพาราม พระพุทธเจ้าได้ตรัสข้อศึกษาที่เป็นขั้นตอน ในธรรมวินัยนี้ ทรงชี้ไปที่ (๑) การมีศีลสำรวมในปาติโมกข์ (๒) การสำรวมอินทรีย์ (๓) ความเป็นผู้รู้ประมาณในอาหาร (๔) การประกอบความเพียร (๕) มีสติสัมปชัญญะ (๖) บำเพ็ญสมาธิชำระจิตจากนิวรณ์ ๕ (๗) สงบจากกาม จากอกุศลธรรม พราหมณ์ถามว่า นิพพานมีอยู่ ทางไปนิพพานมีอยู่ ท่านสมณะโคดมผู้ชักชวนให้ไปนิพพานก็มีอยู่ เหตุไฉนบางคนที่ได้รับคำสอนแล้วจึงได้บรรลุ บางคนจึงไม่ได้บรรลุ ตรัสตอบว่า พระองค์เหมือนผู้ชี้ทางไปเมืองราชคฤห์ ถ้าคนถามเดินตามอย่างที่ชี้บอก ย่อมจะถึงที่หมาย แต่ถ้าหากเถลไถลหรือออกนอกทาง ย่อมจะไม่ถึงที่หมาย

นิพพานมีอยู่ ผู้ชักชวนไปนิพพานมีอยู่ แต่คนไปนิพพานไม่เดินตามที่ผู้ชี้บอกให้เดินไป พระสูตรนี้ยืนยันว่านิพพานมีอยู่ในปัจจุบัน

กุนทลียสูตร^{๑๑} บริพาชกเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าว่า ตนเข้าไปหาสมณะพราหมณ์อื่นๆ เห็นพวกเขาสาละวนกับการตอบโต้เพื่อหักล้างวาตะคนอื่น แต่พระองค์ไม่เหมือนคนพวกนั้น พระองค์มีอะไรเป็นอานิสงส์อยู่ อยู่ด้วยธรรมอะไร ตรัสว่า พระองค์มีวิชาและวิมุตติเป็นผลานิสงส์อยู่ พระดำรัสตอบในพระสูตรนี้ชี้ถึงความเป็นไปในพระชนม์ชีพในแต่ละวัน พระองค์ทรงอยู่ด้วยความรู้(วิชา)และความหลุดพ้น(วิมุตติ) พระองค์ทรงทำให้แจ้งนิพพาน ผลจากการทำนิพพานให้แจ้ง จึงไม่หวั่นไหวต่อโลกธรรม มีพระหฤทัยไม่โศก สิ้นธุลี และเกษม (มงคลข้อ ๓๕-๓๘)

^{๑๐} ม.อ.(ไทย) ๑๔/๗๗/๑๘๓.

^{๑๑} ส.ม.(ไทย) ๑๙/๑๘๗/๑๒๐.

ปริพาชกถามต่อไปว่า ธรรมเหล่าไหนที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้วจึงทำวิชาและวิมุตติให้บริบูรณ์ ตรัสว่า โภชณงค์ ๗ ถามต่อไปว่า ธรรมเหล่าไหนที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้วจึงทำโภชณงค์ ๗ ให้บริบูรณ์ ตรัสว่า สติปัญญา ๔ ถามต่อไปว่า ธรรมเหล่าไหนที่บุคคลเจริญ...ทำสติปัญญา ๔ ให้บริบูรณ์ ตรัสว่า สุจริต ๓ ถามต่อไปว่า ธรรมเหล่าไหนที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้วจึงทำสุจริต ๓ ให้บริบูรณ์ ตรัสว่า อินทรีย์สังวร (การสำรวมอินทรีย์)

พระองค์ทรงเป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงอยู่ด้วยวิชาและวิมุตติ ผลแห่งธรรมทำให้เป็นผู้คงที่ไม่หวั่นไหวเพราะโลกธรรม ไฉน ไฉน ปราศจากอริ มีจิตเกษม

กุนทลียสูตร มีเนื้อหาสอดคล้องกับมงคลที่ ๓๑-๓๘ ได้แก่ ๑) ตบะ ๒) ประพฤติพรหมจรรย์ ๓) เห็นแจ้งอริยสัจ ๔) การทำนิพพานให้แจ้ง ๕) จิตไม่หวั่นไหว(ต่อโลกธรรม) ๖) จิตไม่ไฉน ๗) จิตสิ้นอริ ๘) จิตเกษม

ในมังคลัตถทีปนี ท่านกล่าวว่า “ในมงคลชื่อว่าตบะ กุศลก็มีการสำรวมอินทรีย์เป็นต้นชื่อว่าตบะ เพราะเผาผลาญอกุศลเจตสิกธรรม มีอภิขมาเป็นโหมนัสเป็นต้น” ตบะ คือ อินทรีย์สังวร

กุนทลียสูตรแสดงความเป็นไปในพระชนม์ชีพของพระพุทธองค์ คือ ทรงมีวิชาและวิมุตติ ซึ่งเกิดขึ้นเพราะโภชณงค์ สติปัญญา สุจริต และอินทรีย์สังวร ที่มีแต่เรื่องในปัจจุบัน ความเป็นไปในชีวิตประจำวันของพระองค์ ไม่มีกล่าวถึงชาติหน้าเลย

ใน *อรรถกถาธรรมบท* ท่านกล่าวถึงธรรมชาติของมนุษย์ปุถุชนที่ส่วนใหญ่ต้องการวิภูษะ(วนเวียน) ไม่ต้องการวิวิภูษะ(นิพพาน) เล่าว่า นางวิสาขาทูลพระพุทธเจ้าว่า นางมีสหายหญิงหลายคน แต่ละคนรักษาอุโบสถด้วยท่าที่ต่างกัน สหายวัยชรารักษากุโบสถเพราะปรารถนาทิพย์สมบัติ สหายวัยกลางคนรักษาอุโบสถเพื่อหวังพ้นจากการอยู่กับหญิงร่วมสามี สหายรุ่นสาวรักษากุโบสถเพราะหวังได้บุตรชายในครรภ์แรก สหายที่เป็นเด็กหญิงรักษากุโบสถเพื่อหวังไปตระกูลสามีขณะยังสาว พระพุทธเจ้าตรัสว่า ชาติของเหล่าสัตว์ เหมือนกับนายโคบาลถือท่อนไม้ในมือ ชาติด้อนไปสู่สำนักแห่งขรา ขราส่งไปสู่สำนักแห่งพยาธิ พยาธิส่งไปสู่สำนักแห่งความตาย ความตายตัดรอนชีวิตเหมือนคนใช้ขวานตัดต้นไม้ แม้อย่างนั้นก็ไม่มีเหล่าสัตว์ปรารถนานิพพานที่ไม่มีวิภูษะ (ไม่หม่นวน) เพราะพวกเขาปรารถนาวิภูษะ(หม่นวน)

มนุษย์ย่อมเกิด แก่ ตาย กระนั้น ก็พอใจวนอยู่กับสภาพอย่างนั้น มนุษย์หวังวิภูษะยิ่งกว่าหวังวิวิภูษะ คือนิพพาน (*วิภูษุ ปตฺถเนตฺตา นาม นตฺถิ, วิภูษเมว ปตฺถเนตฺติ*)^{๑๒} ดังนั้น จึงหาผู้หวังไปนิพพานได้ยาก

^{๑๒} คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย แพลและเรียบเรียง, *อรรถกถาธรรมบท ภาค ๕*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๔๘.

ด้วยเหตุนี้กระมัง เวลามิใครชวนไปนิพพาน คนทั้งหลายมักยกให้เป็นเรื่องในอนาคตชาติ แต่ถ้าดูวัตรปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสำหรับพระสงฆ์ ซึ่งล้วนมีเป้าหมายนำผู้ปฏิบัติไปนิพพานในปัจจุบันทั้งสิ้น แม้คำว่า “นียยานิกธรรม” ที่เป็นชื่อเรียกพระพุทธศาสนา หมายถึงคำสอนนำพาออกจากทุกข์พาออกจากทุกข์ในปัจจุบัน มิใช่ทุกข์ในชาติหน้า ย่อมยืนยันว่านิพพานมีในชีวิตนี้

๒. ด้านโลกุตระธรรม

มงคลเป็นสิ่งควรให้เกิดขึ้นในชีวิต จัดเป็น *ภาเวตัพพะธรรม* แต่มงคลที่ ๓๑-๓๘ (ตปะ ประพฤติพรหมจรรย์ เห็นแจ้งอริยสัจ ทำนิพพานให้แจ้ง จิตไม่หวั่นไหว จิตไม่โศก จิตสิ้นธุลี จิตเกษม) เป็นมงคลที่ไม่ทั่วไปแก่ทุกคน จัดเป็นระดับโลกุตระ เมื่อปฏิบัติมงคลที่ ๓๑ ถึงมงคลที่ ๓๔ ย่อมรับผลตามกระบวนการธรรม ซึ่งเป็นโลกุตระ แต่ดูเหมือนในปัจจุบันคำว่าโลกุตระ กลายเป็นคำแปลกๆ ดูห่างไกลเสียเหลือเกิน มงคลสูตรชี้ว่าผู้ที่หวังโลกุตระธรรมจะต้องปรับสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมกับชีวิตให้ได้ก่อน หากยังจัดสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมไม่ได้ การดำเนินชีวิตย่อมไม่สอดคล้องกับภาวะที่สูงขึ้นไป วงจรชีวิตของผู้ที่อยู่ในสิ่งแวดล้อมอันไม่สมบูรณ์ จึงยังไม่สมบูรณ์ ส่วนผู้ที่อยู่ด้วยดีได้ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่ไม่สมบูรณ์ ย่อมถือว่าได้พัฒนาตนเองแล้ว โดยไม่ต้องรอให้สิ่งแวดล้อมสมบูรณ์

โลกียธรรม และโลกุตระธรรม มีพร้อมอยู่ในมงคลสูตร และจำเป็นสำหรับทุกคน

๕. การศึกษามั่งคั่งถกที่ปณีในปัจจุบัน

เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าตรัสมงคลสูตร สิ่ง जिจัดเป็นมงคลชีวิตไม่ได้จำกัดกาลเทศะว่าจะต้องเป็นมงคลอยู่ในอดีตกาลเท่านั้น พันอดีตไปแล้วย่อมพันสมัยใช้เป็นมงคลไม่ได้อีก ความจริง สิ่งที่เป็นมงคลไม่ได้ถูกจำกัดกาลเทศะ ยังเป็นมงคลตลอดไปแก่ผู้ปฏิบัติ ดังนั้น ปัจจุบันในยุคแห่งการเรียนรู้ เราสามารถจัดระบบมงคลสูตรในลักษณะอื่นให้สอดคล้องกับยุคสมัย ตัวอย่าง

๑) ศึกษาด้านคุณค่าทางจริยธรรม

ศึกษามงคลสูตรด้านต่างๆ ได้แก่

- ด้านนิเวศน์วิทยาเชิงวัฒนธรรม
- ด้านจิตวิทยาสังคม
- ด้านนิติธรรมและสันติธรรม
- บูรณาการภูมิศาสตร์กับธรรมชาติ

๒) สังเคราะห์มงคลในกรรม ๓ (กายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม)

๓) สังเคราะห์มงคลในอรรถ ๓ (ทิวภูมิมิถิตถะ สัมปรายิกัตถะและ ปรมัตถะ)

๔) สงเคราะห์มงคลในอริยมรรคมีองค์ ๘ (สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และ สัมมาสมาธิ)

๕) สงเคราะห์มงคลในอาศรม ๔ (พรหมจารี คฤหัสถ์ วานปรีสถ์ และ สันยาสิ)

๖. ตัวอย่างสารัตถะในมังคลัตถที่ปนี

นอกจากมงคลแห่งชีวิต ๓๘ ประการ ผู้แต่งกล่าวถึงประเด็นอื่นๆ ที่ควรทราบ คือ

๑. อริยวังสปฏิปทา (มงคลที่ ๒๖, ๒๗)

คำว่า อริยวังสปฏิปทา แปลว่า ข้อปฏิบัติในอริยวงศ์ (อริยวงศ์ + ปฏิปทา) ได้แก่ ความสันโดษในปัจจุบัน ๔ ข้อปฏิบัติของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระสาวกของพระตถาคต ที่ชื่ออริยวงศ์ เพราะเป็นวงศ์ของพระอริยะ พระพุทธเจ้าทรงตั้งอริยวงศ์ขึ้นมาให้เป็นวงศ์ลำดับที่ ๘ วงศ์อื่นๆ ทางโลก ได้แก่ (๑) ชัตติยวงศ์ (๒) พรหมณวงศ์ (๓) เวสสวงศ์ (๔) สุททวงศ์ (๕) สมณวงศ์ (๖) กุลวงศ์ (๗) ราชวงศ์^{๑๓} อริยวังสปฏิปทา เป็นแบบแผน เป็นประเพณีของอริยชน อริยวงศ์เป็นยอดแห่งวงศ์เหล่านั้น เหมือนกลิ้ง กระลาพักเป็นต้น เป็นยอดของไม้มีกลิ้งเกิดที่ราก

อริยชนในพระพุทธศาสนามี ๔ ประเภท ได้แก่ ลิงคอริยะ ทสสนอริยะ อาจารย์อริยะ ปฏิเวธอริยะ

อริยวังสสูตร เป็นที่มาแห่งอริยวังสปฏิปทา บุคคลในอริยวงศ์ก็คือ พระอริยสงฆ์ นั่นเอง

เล่าว่า หญิงคนหนึ่ง ทราบข่าวว่าพระมหากษัตริย์เถระเทศน์อริยวังสปฏิปทา เธอเดินทางไกล ๕ โยชน์ เพื่อไปสดับฟัง พระเถระพรรณนาเกี่ยวกับความสันโดษปัจจัย ๔ กล่าวจนรุ่งอรุณ เธอได้เป็นโสดาบัน พระมหากษัตริย์เถระเทศน์เรื่องปฏิปทามหาอริยวงศ์ ท่านได้สักการะมาก พระมหาเถระรูปหนึ่งไม่ชอบใจ มีความริษยาจึงด่าเสียดสี หลังเทศน์จบ ทั้ง ๒ รูปนั้นเดินกลับไปยังที่พักพร้อมกัน ก่อนแยกจากกัน ท่านมหากษัตริย์พูดว่า เชิญคุณไปทางโน้น ภิกษุชี้ริษยาสร้างทำไม่ได้ยินเดินจากไป บรรดาศิษย์ของท่านอภัยถามอาจารย์ว่าทำไมอาจารย์ไม่ด่าตอบคนที่เดินด่าอาจารย์มาตลอดทาง ท่านตอบว่า ความอดทนเป็นหน้าที่ของท่าน ความไม่อดทนไม่ใช่หน้าที่ของท่าน ท่านไม่เคยพรากกัมมัญฐาน แม้ชั่วขณะยกเท้าข้างหนึ่ง

๒. สร้างอภัยคีรีวิหาร เขียนพระไตรปิฎก ในลังกาครั้งแรก (มงคลที่ ๒๒)

ผู้แต่งเล่าสาเหตุการสร้างอภัยคีรีวิหาร พระเจ้าวิภูฏคามณีอภัย(พระเจ้าปิตุราชา)ทรงเป็นพระโอรสของพระเจ้าสัทธาติสสะ ครองราชย์ได้ ๕ เดือน ถูกพวกทมิฬขัดขวาง จึงพาพระมเหสีคืออนุพาเทวีพร้อมหลานคือมหาจุฬิกะ หลบหนีไปซ่อนในป่า ใกล้เวสสคีรีวิหาร ในมลายูชนบท ๑๔ ปี ๗ เดือน ช่วงที่

^{๑๓} อัง.จตุกก.(ไทย) ๒/๒๘/๔๒๒.

ประทับในป่า ได้รับพระกระยาหารจากพระกุกกิลมมหาตีสสะ ต่อมาเมื่อกลับได้ครองราชย์อีก จึงให้สร้าง
อภัยคีรีวิหาร ในปีพุทธศักราช ๔๔๓ กับ ๑ เดือน ทั้งรับสั่งให้เขียนพระพุทธรูปลงใบลานเป็นครั้งแรก
ในโลก

ในรัชสมัยนั้น อำมาตย์ ๗ นาย ของพระเจ้าวัญญुकามณโฑอภัย ให้สร้างวิหาร ๕ แห่ง มอบถวายแก่พระ
มหาตีสสะเถระที่เคยมีอุปการะแก่พวกเขา ที่หิมพักลลภวิหาร เหตุที่สร้างวิหาร ๕ แห่งเพื่อให้เป็นที่อยู่ของ
ภิกษุผู้ทรงนิกายทั้ง ๕ เหตุการณ์ตอนนั้น(พ. ศ. ๔๐๐) ระบุว่า พระไตรปิฎกมี ๕ นิกาย *สมันตปาสาทิกา*
สุมังคลวิลาสินี และ *อัฐฐสาสินี* ระบุตรงกันว่า *วินัยปิฎก* และ *อภิธรรมปิฎก* จัดอยู่ในขุททกนิกาย จึงเกิด
คำถามว่า ปัญจนิกายกับไตรปิฎก ชื่อใดมีก่อนกว่ากัน

๓. เรื่องเบ็ดเตล็ด

- พระรัตนตรัย เป็นสิ่งเดียวกัน ไม่แยกจากกัน (ตทวินาภาวโต)
- คุณความดีเกิดขึ้นเพียงใด โทษกระจายเท่าทวีคูณกว่านั้น (ยตตกา คุณา ตโต ทวิคุณา โทสา
อุปปชชีสุ)
- ธรรมตา ความดีค่อยๆ มา แต่ความชั่วเพียงวันเดียวสะพัดไปทั่ว (คุณา นาม สณิกิ สณิกิ
อาคจณฺติ, โทสา เอกทิวเสเนว ปตถฺญา โหนติ)
- อริยบุคคลย่อมไม่ทำอัตวินิบาตกรรม (น ทิ อริยสาวกา อตตานิ วินิปาเตนฺติ)
- ไม่มีใครรอดพ้นโลกธรรมเหล่านั้น (เอเตหิ วิมุตโต นาม นตฺถิ)
- คบคนเช่นใดย่อมเป็นคนเช่นนั้น (โย ทิ ยํ เสวติ โส ตํ คติโกว โทติ)
- เหตุที่ใครๆ ไม่อาจรู้ได้ว่าคนไหนดี คนไหนเลว ด้วยเพียงเห็นหน้าตา เพราะว่าสัตว์บุรุษผู้
เที่ยวไปด้วยรูปพรรณของคนลามกยังมีอยู่ (ยสฺมา บน น สกฺกา รูปทสฺสนมตฺเตน สตตานิ เสฎฺฐาภิภาโว
ภาตํ. สนฺโตปิ ทิ ลามกปุกฺคฺลวณฺณรูปเณ วิวฺรณฺตา ทิสฺสนฺติ)
- ความรู้ของปวงชน (คติชนวิทยา) วรรณกรรมพุทธศาสนานับจากพระไตรปิฎกถึงวรรณกรรม
พื้นบ้าน มีเรื่องคติชนแทรกอยู่เป็นอันมาก ในมั่งคั่งถกที่ปณี ท่านใช้นิทานชาดกอธิบายบทบาทของเทวดา
อำนาจของวิเศษ เช่น เล่าว่า ท้าวสักกะผู้เป็นอมตะอยู่ชั่ววันรันดร์ ไม่มีแก่ไม่มีตาย (อชรามโร)
- ใน *บรรดาธรรมที่ให้ถึงนิพพาน ปัญญาเท่านั้นประเสริฐสุด ที่เหลือล้วนเป็นบริวารของ
ปัญญา* (อ้างในมกคที่ ๗) ปัญญาเป็นจุดเริ่มต้นการเรียนรู้
- ถ้าความรู้ของตน หรือ วินัยที่ศึกษาดีแล้วไม่พึงมี ชนเป็นอันมากจะพึงเที่ยวไปตุจกระบือตาบอด
ตัวเที่ยวไปในป่า (อ้างในมกคที่ ๙)

- ไวยากรณ์บาลี มงคลัตถที่ปนีแต่งขึ้นในล้านนาไทย ปัจจุบันคือ ๘ จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง พะเยา แพร่ น่าน และ แม่ฮ่องสอน ความโดดเด่นอย่างหนึ่งในมงคลัตถที่ปนี คือ วิเคราะห์คำบาลี ถือว่าเป็นตัวอย่างของนักเรียนบาลี เช่น

คำว่า วาจา

: วุจจตีติ วาจา = สัททชาติโต อันเขาพูดกัน เหตุุนั้น สัททชาติตินั้น ชื่อว่าวาจา

คำว่า อันตรายิกธรรม

: สคคโมกฺขานํ อนฺตรายํ กโรนฺตีติ อนฺตรายิกา = ธรรมเหล่าใด ย่อทำอันตรายต่อสวรรค์และนิพพาน เหตุุนั้น ธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า อันตรายิกธรรม

คำว่า อริยสัจ

อริยานํ สจฺจานีติ อริยสจฺจานิ ฯ อปิจ อริยสฺส ภควโต สจฺจานีติปิ อริยสจฺจานิ ฯ อปิจ อริยานิ สจฺจานีติ อริยสจฺจานิ = สัจจะทั้งหลายของพระอริยเจ้า เพราะเหตุุนั้น จึงชื่อว่าอริยสัจ อีกอย่างหนึ่ง สัจจะทั้งหลายของพระผู้มีพระภาคผู้อรियะ แม้เพราะนั้น จึงชื่อว่า อริยสัจ อีกอย่างหนึ่ง สัจจะทั้งหลายเป็นอริยะ เหตุุนั้น จึงชื่อว่า อริยสัจ

คำว่า จิต

: จินฺเตตีติ จิตฺตํ อารมฺมณํ วิชานาตีติ อตฺถโ. จินฺตํ จินฺตายํ อารมฺมณํ จินฺเตตีติ จิตฺตํ วิชานาตีติ อตฺถโ. = ธรรมชาติที่ชื่อว่าจิต เพราะอรธว่า ย่อมคิด อธิบายว่า ย่อมรู้แจ้งอารมณ์. จินตธาตุ เป็นไปในความคิด ธรรมชาติใดย่อมคิด อธิบายว่า ย่อมรู้แจ้งซึ่งอารมณ์ เหตุุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่าจิต

๗. ผู้แต่งมงคลัตถที่ปนี

ระบุชื่อผู้แต่ง “พระมหาเถระนามว่า ‘สิริมงคล’ ผู้ยินดีในวิเวก มีความอดุสสาหะมาก ทรงพระไตรปิฎก ทรงความรู้ มีความเพียร ปรรณาคความฉลาดแก่ตนและชนเหล่าอื่น ท่านอาศัยอยู่ในสุญญาคาร อันเป็นที่สงัด ในที่คาวุตหนึ่ง ทางทิศทักษิณเมืองเชียงใหม่ ได้รจนามงคลัตถที่ปนี เมื่อปีวอก ศักราช ๘๘๖ ในรัชสมัยพระเจ้าราชาธิราช ผู้เป็นราชันดตาของพระเจ้าลกะ”

ปฏิปทาของผู้แต่งหนังสือมงคลัตถที่ปนี สะท้อนว่า การดำรงอยู่แห่งชีวิตที่สมบูรณ์และยั่งยืนนั้น เป็นอย่างไร

สรุป

ในบรรดาคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นอันมาก ทั้งสำหรับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน ผู้ดำรงชีวิตอยู่ในสังคม ทั้งสำหรับพระสงฆ์ ผู้สละเรือนแล้ว คำสอนในมงคลสูตร(มั่งคั่งถกที่ปณี) จัดว่าโดดเด่นในแง่ที่มีคำสอนทั้งระดับโลกียะทั้งระดับโลกุตระ พร้อมอยู่ในพระสูตรเดียว มงคลสูตรระบุว่า ถ้าปฏิบัติได้จริงจะเป็นมงคลสูงสุดในชีวิต เริ่มที่จัดสิ่งแวดล้อมให้เหมาะแก่การพัฒนาตนเอง (ระดับโลกียะ) จนถึงทำนุพพานให้แจ้ง (ระดับโลกุตระ) พระสูตรนี้จึงเป็นแนวทางพัฒนาชีวิตมนุษย์ที่สมบูรณ์และยั่งยืนตามเป้าหมายพระพุทธศาสนา ที่ต้องศึกษาเรียนรู้และปฏิบัติให้ได้อย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

คณาจารย์มหาจุฬา. **มั่งคั่งถกที่ปณี** เล่ม ๑-๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

คณะกรรมการแผนกตำรา. **มั่งคั่งถกที่ปณี แปล** เล่ม ๑ พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม** พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘.

พรณเพ็ญ เครือไทย บรรณาธิการ. **วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา**. เชียงใหม่ : หจก.สำนักพิมพ์ตรีสวัสดิ์, ๒๕๔๐

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร). **มงคลยอตชีวิต** (ฉบับสมบูรณ์). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๓๕.